

JOSIP SMODLAKA – SPLITSKI GRADONAČELNIK¹ (1918.)

UDK 34-05Smodlaka, J.
32-05Smodlaka, J.(497.583Split)“1918“
352.075.2Smodlaka, J.(497.583Split)“1918“
Primljeno: 3. XII. 2018.
Prethodno priopćenje

dr. sc. BRANKO KASALO
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Ruđera Boškovića 5
23000 Zadar, HR

Josip Smodlaka jedna je od ključnih figura na dalmatinskoj političkoj sceni, ali i široj hrvatskoj političkoj sceni kraja 19. i početka 20. stoljeća. Ovaj rad bavi se aktivnostima Josipa Smodlake u kratkom razdoblju druge polovice 1918. godine kada se, između ostalog, našao na poziciji načelnika splitske općine. U općem kaosu završetka Prvog svjetskog rata i stvaranja novih državnih okvira unutar kojih su se trebali naći Split, Dalmacija i hrvatski narod u cjelini, Josip Smodlaka imao je proaktivnu ulogu i pokušavao je ponuditi rješenja za koja je smatrao da su održiva, a u skladu s njegovom političkom ideologijom. Iako je cilj rada prikazati Smodlaku kao splitskog „gradonačelnika“, zbog kratkoće njegova stvarnog mandata rad obuhvaća nešto širi opseg njegova djelovanja.

Ključne riječi: Josip Smodlaka, Split, gradonačelnik, splitska općina, stvaranje Kraljevstva SHS

Josip Smodlaka se u razdoblju prije Prvog svjetskog rata etablirao kao jedan od najizraženijih zastupnika ujedinjenja Južnih Slavena. On je u svojoj političkoj aktivnosti jasno definirao i zastupao tu političku ideju, a na vidljivosti je dobio

nakon ulaska u Carevinsko vijeće 1911. No s izbijanjem Prvog svjetskog rata okolnosti u političkom životu Monarhije radikalno se mijenjaju. Sigurnosne i vojne službe započinju nadzor, represiju i progon svih političkih, kulturnih i društvenih elemenata koji su se mogli smatrati naklonjeni Kraljevini Srbiji. U tom pogledu pod prvim udarima represije našle su se osobe i organizacije sa srpskim i jugoslavenskim predznakom. U navedenu skupinu ljudi svakako se ubrajao i Josip Smodlaka koji je interniran 30. srpnja 1914. godine.² Nakon interniranja i boravka u raznim zatvorima, dolazi u Maribor gdje se protiv njega pokreće sudski proces zbog izdaje, ali slučaj se odbacuje te Smodlaka dobiva odluku o prisilnom boravištu u Mondseeu, a kasnije u Linzu. U siječnju 1916. pozvan je u vojnu službu u Beču gdje se zadržao do svibnja 1917. kada je ponovno oformljeno Carevinsko vijeće, a on je kao zastupnik dobio mogućnost sudjelovanja u radu Vijeća.³ Ponovno sazivanje Carevinskog vijeća od strane cara Karla I. otvorilo je mogućnost za oživljavanje političkog života u zemlji. Parlament u Beču postao je politička pozornica na kojoj su se iznosile ideje o tome kako će Monarhija izgledati nakon rata ako je uopće bude.

Slika 1. Josip Smodlaka 1902. godine (Muzej grada Splita)

U tom smislu djelovao je i Smolaka. U govoru koji je održao u srpnju u sklopu rasprave o proračunu dotaknuo se mnogih problema južnoslavenskog ujedinjenja kojega je on bio zagovornik. U govoru je kritizirao vladu i predsjednika vlade Ernsta Seidlera von Feuchtenegga za koje je izjavio da nisu napravili ništa da se postigne mir već su samo vršili germanski pritisak na ostale narode Monarhije. Kao jedno od temeljnih pitanja Monarhije istaknuo je Jugoslavenski problem za koji je naveo da nije nekakvo lokalno pitanje već „... veliki kompleks jedinstvenih nacionalnih pitanja koja je rat postavio na dnevni red. (...) I Jugoslaveni teže za položajem u budućem evropskom koncertu, koji će biti dostojan njihovog značenja“. Dalje u govoru Smolaka ocrtava granice jugoslavenskog prostora i odbacuje nasrtaje Nijemaca na slovenske krajeve i izlazak na Jadran, uz opasku kako će se svi odnosi u budućnosti moći rješavati između suverenih država na ravnopravnoj razini. Govor zaključuje tvrdnjama kako „optužba za neloyalnost ostavlja Jugoslavene sasvim hladne. (...) Progoni, koje su Jugoslaveni podnijeli, bili su najbolja propaganda za njihovu nacionalnu samostalnost.“⁴ Navedeni govor jasno je ocrtavao političke stavove koje je već dulje vremena zastupao Smolaka, a također je jasno nagovještavao u kojem smjeru će se odvijati njegove političke aktivnosti u sljedećim turbulentnim mjesecima.

Nakon zaključenja rada Carevinskog vijeća u ljeto 1918. Smolaka se odlučio vratiti u Split. Odluka za povratak u Split nastala je u okolnostima kada se Prvi svjetski rat bližio kraju, a budućnost Monarhije bila je pod znakom pitanja. Povodom Smolakina dolaska u Split, u novinama *Novo doba* u rubrici Gradske vijesti izašao je članak pod naslovom „Dobro došao!“. U članku se svečarski navodi: „Sinoć je došao u Split narodni zastupnik dr. Josip Smolaka. Nakon burnih srpanjskih dana pred četiri godine, kad je zajedno s drugim rodoljubima bio uhapšen i odveden prije u šibenske, pa onda u mariborske tamnice, ovo je prvi put da se dr. Smolaka vraća svome domu. I sigurno na svoje veliko zadovoljstvo moći će se uvjeriti, da ratni događaji nisu ni u čemu promijenili narodno osjećanje i vjeru Splita u našu bolju budućnost.“⁵ U vijesti se još navodi kako je Smolaka nenajavljeno stigao i da ima zdravstvenih tegoba. Iz Smolakinih zapisa vidljiva je potvrda novinskog izvještavanja jer piše da je doputovao u Split bez ikakve najave kako bi izbjegao bučni doček, a i zdravlje mu nije bilo dobro, te mu je trebalo mira.⁶ Jedan detalj ipak se ne poklapa u potpunosti, a to je vrijeme dolaska. Naime, vijest o Smolakinu dolasku objavljena je u broju od 10. rujna, a on u svojim zapisima navodi

da je u grad stigao početkom “oktobra”.⁷ U novinskoj vijesti o Smodlakinom povratku u Split navedeno je i kako su njegove patnje koje je pretrpio tijekom rata pridonijele rastu poštovanja prema njemu u gradu.

Split se u vrijeme disolucije Monarhije nalazio u poprilično zahtjevnoj situaciji koja je bila svojstvena svim krajevima hrvatskih zemalja u tim trenucima. Ipak, Dalmacija je imala određenih specifičnosti u tom pogledu. Kao jedna od najsiromašnijih pokrajina Monarhije s vrlo lošom infrastrukturom i niskom razinom agrarne proizvodnje bila je izložena velikom riziku od širenja gladi i bolesti. Osim toga, postojalo je i pitanje talijanskih pretenzija na Jadranu koje je u političkom smislu najviše zabrinjavalo dalmatinske političke prvake. Prikaz stanja u gradu na kraju rata vrlo jasno ocrtava knjiga Zdravke Jelaske Marijan *Grad i ljudi*.⁸

Smodlaka je u svojim *Zapisima* ostavio sjećanja na još neke epizode iz te burne jeseni 1918. Tako je objasnio i kako je nakratko postao splitski gradonačelnik odnosno načelnik splitske općine. U trenucima kada se urušio sustav Monarhije do njega su u stan došli gotovo svi živi članovi Općinskog vijeća koji su izabrani na posljednjim prijeratnim izborima 1913. i oni su zahtijevali da Smodlaka preuzme načelničku dužnost što je on i prihvatio. Potrebno je naglasiti kako je Smodlaka u tim trenucima bio bolestan i izbivao je jedno vrijeme iz javnog života. Općinska uprava u Splitu bila je raspuštena 16. kolovoza 1914. s obzirom na to da je procjena bila kako je politički nepouzdana zbog svojih projugoslavenskih stavova. Tada je uvedena izvanredna uprava, a za općinskog upravitelja imenovan je Frane Madirazza koji je na dužnosti ostao tri godine.⁹ Nakon njega, na dužnosti su se izmijenili Vicko Niseteo i Teodor Sporn. Smodlaka je u raspuštenoj administraciji obnašao dužnost zamjenika gradonačelnika Vinka Katalinića koji je u međuvremenu u svibnju 1917. preminuo. Smodlaka je dakle imao iskustva u obavljanju gradskih poslova i njegov izbor na gradonačelničku poziciju bio je logičan.

Smodlaka tako navodi kako mu je sredinom listopada tajno pristupio izaslanik Lina Lana, posljednjeg splitskog kotarskog poglavara u Monarhiji. Lana je ponudio Smodlaci mogućnost da on preuzme vlast u gradu jer je kolaps Monarhije, prema njemu, bio očit i pitanje trenutka. Lana je ovom ponudom, prema Smodlaci, htio izbjeći mogućnost nastanka kaosa i bezakonja jer je smatrao da bi preuzimanjem vlasti Smodlaka doprinio održanju reda. Međutim, do primopredaje vlasti nikad nije došlo na taj način zbog toga što su predstavnici austrijskih

vlasti „odmaglili“ potajice iz Splita, kako navodi Smodlaka.¹⁰ Ipak, iz novinskog izvješća o primopredaji gradske vlasti u Splitu vidljivo je da Smodlakino sjećanje nije najtočnije. Naime, prema pisanju *Novog doba* 30. listopada sastali su se članovi raspuštenog gradskog vijeća te su preuzeli upravu nad Općinom Split. Primopredaju vlasti izvršili su član općinskog savjeta Dušan Mangjer u ime Teodora Sporna koji se opravdao bolešću i, od strane Smodlake prozvani kotarski poglavar Lino Lana.¹¹ Dakle vidljivo je da Lana nije „odmaglio“ iz Splita prije nego je predana vlast u gradu. Smodlaci kao opravdanje, za netočnosti u njegovim sjećanjima, svakako može poslužiti činjenica da nije bio prisutan u navedenim događajima zbog zdravstvenih razloga.

Istodobno je privremeni Općinski odbor uputio priopćenje za javnost: „Članovi raspuštenog Općinskog Vijeća uredili su se kao privremeni Općinski Odbor, te su iz svoga krila izabrali Općinsku upravu s Predsjednikom na čelu, koji će odsad voditi općinske poslove, ali samo dotle dok puk splitski ne izabere novo općinsko zastupstvo. Ovako obnovljeni Općinski Odbor starat će se, koliko mu god bude moguće: 1. da Split očuva od glada i obrani od kužnih bolesti; 2. održi mir i red, osobito da svakome bez razlike vjera, jezika, staleža i stranke, obezbjedi osobnu i imovinsku sigurnost; 3. da što prije provede izbor novog općinskog zastupstva.“¹² Na kraju se navodi sastav Općinskog odbora kojemu je predsjednik Josip Smodlaka koji je tim činom došao na čelo grada i postao gradonačelnikom Splita.

Iz navedenog proglašenja vidljivo je koji su bili problemi s kojima se grad suočavao i što su prioriteti novih, privremenih gradskih vlasti. Zbog izvanrednih okolnosti državnopravnog okvira, u kojem su se našle sve hrvatske zemlje pa tako i Dalmacija zajedno sa Splitom, potpuno su redefinirali uobičajenu agendu kojom su se bavile gradske vlasti. U tom pogledu treba promatrati i kratki mandat Josipa Smodlake na čelu grada. Prvi problem svakako je bilo pitanje opskrbe hranom jer je grad već dugo vremena živio na rubu gladi. Situacija u Splitu po tom pitanju bila je nešto povoljnija nego u drugim dijelovima Dalmacije, ali daleko od toga da je opskrba hranom bila sigurna i nesmetana. U kontekstu opskrbe hranom Smodlaka navodi kako je u Sušak poslana jedna ugledna osoba iz Splita (op. a., ne navodi ime) s većom svotom novca kao nagradom, koja se trebala pobrinuti za što bržu dostavu brašna iz Zagreba. Međutim, taj nije izvršio svoju obavezu već je otišao u Beograd.¹³

Drugi ne manje važan problem bilo je očuvanje javnog zdravlja odnosno održavanje stanja u gradu pod kontrolom. Pitanje javne sigurnosti također

je bilo vrlo važno i Smodlaka ga je osobno opetovano isticao. U prvom redu trebalo je sačuvati državnu imovinu u gradu jer je to bila narodna imovina i zajedničko dobro svih građana i buduće nove države. Isto tako, trebalo je spriječiti bilo kakvu odmazdu prema predstavnicima bivših vlasti u gradu. Ta pitanja Smodlaka i ostatak gradske vlasti smatrali su civilizacijski bitnima. U tom kontekstu Smodlaka je djelovao i s pozicije člana Narodnog vijeća u Splitu. Tako je izdan proglas 29. listopada u kojem se Splitskane poziva: „Naša se sloboda eto radja. (...) U ovom neizrecivo velikom času, samo je prirodno ako vjekovima zatomljena čežnja elementarnom snagom provali. (...) Nego braćo! Ne zaboravite niti za sam jedan časak, da nas cijeli naobraženi svijet gleda i hoće da vidi, da li smo dostojni jedinstvenog dara narodne slobode. Dokažimo da znamo cijeniti temelje svakog pravnog uređenja: pošujmo svačiju ličnu slobodu i svačije privatno vlasništvo.“¹⁴ Vidljivo je kako privremene vlasti čine sve da održe mir i sigurnost u gradu. To je bilo bitno iz praktičnih razloga gradskog života, ali puno važnije bilo je pitanje održanja kontrole nad događajima u kontekstu izvjesnog dolaska talijanskih vojnih snaga na istočno-jadransku obalu. Velika neizvjesnost koja je vladala u tom pitanju svakako je imala najveću pažnju hrvatske političke elite u Dalmaciji pa tako i Smodlake. U istom broju izašao je i članak pod naslovom „Preporučamo mir i red!“. U tekstu se preporučuje da se ne „oštećuju javne zgrade koje, koje će sutra biti javna imovina našeg naroda i služiti će u javne narodne svrhe. Preporučujemo jednako i vojsci na kopnu i na moru, da se suzdrži od svih nepromišljenih mjera...“¹⁵ Upozorenje vojsci na oprezno postupanje također se može objasniti željom da se izbjegnu bilo kakvi ekscesi i narušavanje javnog reda i sigurnosti, s obzirom na to da je bilo malo mogućnosti za sukobe s bilo kojim drugim vojnim snagama. U nastavku se donosi informacija o dostavi hrane u Dalmaciju gdje se ističe da je Narodno vijeće u Zagrebu brzojavom obavijestilo kako će se uspostaviti redovita opskrba hranom iz „Banovine“.

Smodlaka u nekoliko crtica opisuje atmosferu u gradu nakon sloma Monarhije i izražava veliku tugu jer sam nije mogao svjedočiti zbivanjima u kojima su uklonjeni simboli omražene Monarhije zbog toga jer je obolio od španjolske gripe. Zbog te činjenice sve informacije primao je posredstvom svoje obitelji i prijatelja. Posebno je istaknuto kako u gradu nije bilo nikakve anarhije i nije došlo do pljačke i oštećenja državne imovine već je sve sačuvano za novu buduću državu.¹⁶ Njegovo odsustvo sa spomenutih manifestacija javno je oprav-

dano u medijima. Naime, u članku je navedeno da je Smodlaka bio bolestan i da je tek 30. listopada ustao iz kreveta te da je to razlog njegovog izostanka s „... velebne narodne manifestacije.“¹⁷ Spomenuta manifestacija održala se 29. listopada. U gradu je vladalo veliko oduševljenje. *Novo doba* navodi kako je u svečanoj povorci sudjelovalo preko 10.000 ljudi. Tu brojku svakako treba uzeti s oprezom znamo li da je Split 1921. imao 25.000 stanovnika.¹⁸ Navodi se kako su razne organizacije sudjelovale u povorci, od Sokola do socijalista, a nosile su se dvije velike slike s likovima Thomasa Woodrowa Wilsona i Ante Trumbića. Nakon održanih prigodnih govora koji su slavili južnoslavensko ujedinjenje, povorka je prošla gradom. U povorci je službeno sudjelovala nova gradska vlast, naravno, uz već spomenuti izostanak Smodlake.

U novinama *Novo doba* objavljen je 29. listopada proglas koji počinje riječima: „Splićani! Ono, što je od vijeka bila tek tiha želja, ono što je do jučer bila ružičasta sanja, ono je danas sjajna, divna istina! Naša se sloboda eto radja”. Dalje se navodi kako je u tom povijesnom trenutku prirodno očekivati da „vjekovima zatomljena čežnja elementarnom snagom provali“. Međutim, treba imati na umu posljedice vlastitog ponašanja jer sada cijeli svijet gleda jesmo li „dostojni jedinstvenog dara narodne slobode“. U proglasu se poziva na red, poštovanje sloboda pojedinaca i privatnog vlasništva. Velike narodne manifestacije u Splitu!¹⁹

Smodlaka je u kontekstu već navedenih prioriteta zajedno sa suradnicima pokušavao organizirati gradski život i javne aktivnosti. Tako je osnovana „Općinska straža“ koja je trebala održavati red u gradu.²⁰ Kao općinski predsjednik, Smodlaka je održao sastanak sa svim gradskim liječnicima oko očuvanja javnozdravstvenih uvjeta u gradu. Mjere koje su dogovorene bile su pregled svih vojnika koji se vraćaju s bojišta, mjere protiv pojave tifusa, vojna bolnica staviti će se u javnu upotrebu, itd.²¹

Zanimljiv je i susret što ga je Smodlaka u svojstvu općinskog načelnika održao s predsjednikom Židovske bogoštovne općine u Splitu Samuelom Altarasom. Altaras je Smodlaci uručio izjavu o lojalnosti splitskih Židova novoj državi i njihove najsrdačnije izraze za slobodu i mir koji nastupaju u Jugoslaviji. Pozdravljene su odluke Narodnog vijeća SHS o pravima manjina i stavovi Srbije o osnivanju židovske države u Palestini. Također je izražena želja za nastavak plodne suradnje građana Splita i Židovske zajednice.²²

Zbog složene političke situacije u kojoj se našla Dalmacija zajedno s ostalim hrvatskim zemljama, u tim danima upravljanje gradom Splitom nije bio

jedan od prioriteta Josipa Smodlake. Sudbina Splita i cijele Dalmacije određivala se na nekim drugim mjestima i u tom smjeru je Smodlaka upro sve svoje političke aktivnosti. U skladu sa svojom političkom ideologijom, Smodlaka se zalagao za što skorije formiranje nove države koja bi se sastojala od Države SHS i Kraljevine Srbije. Smodlaka je imao jasnu viziju kako bi ta država trebala izgledati i kako bi se trebala zvati. Po njemu, imperativ je bio da se nova država imenuje Jugoslavijom.

Zbog takvog razvoja događaja, paralelizma institucija, otežanih komunikacija s ostatkom zemlje, pojave talijanskih vojnih snaga, pristupilo se formiranju Zemaljske vlade za Dalmaciju sa sjedištem u Splitu koja je trebala na sebe preuzeti sve poslove Pokrajine. Osnutak Zemaljske vlade za Dalmaciju potaknula je Uprava Narodne organizacije za Dalmaciju u Splitu prema uputama Narodnog vijeća države SHS. Osnivanje Zemaljske vlade dogodilo se 2. studenoga. Josip Smodlaka sudjelovao je, naravno, i u tim aktivnostima te je imenovan u novu Vladu uz Ivana Krstelja i Vjekoslava Škaricu.²³ Smodlaka u svojim sjećanjima govori o navedenim događajima te ističe veliku razinu nekoordiniranosti između Splita i Zagreba i opisuje da je u navedenim događajima inicijativa dolazila s lokalne razine bez intervencija Zagreba. Iako, Zagreb odnosno Narodno vijeće Države SHS imalo je namjeru nametnuti svoj autoritet imenujući za „guvernera“ Ivu Krstelja. Upravo u tim trenucima Krstelj je dolazio iz Zagreba i prisustvovao je sjednici, ali se nije pozvao na odluku o imenovanju koju je dobio u Zagrebu već je djelovao u skladu s odlukom o osnivanju Zemaljske vlade za Dalmaciju u koju je imenovan. Činjenicu o Krsteljevu dolasku potvrđuju i novinski napisi. Najava dolaska Ivana Krstelja iz Zagreba objavljena je u *Novom dobu* 1. studenoga uz napomenu kako donosi upute iz Zagreba. Pod istim naslovom i u broju od 2. studenoga objavljeno je kako je Krstelj stigao brodom iz Šibenika s uputama Narodnog vijeća te kako je bio srdačno dočekan u gradu.²⁴ Što se tiče samog osnivanja Zemaljske vlade, iz izjave za javnost vidljivo je da se pokušao stvoriti dojam usklađenog djelovanja pokrajinskih i državnih vlasti. Naime, u proglasu se navodi: „Uprava Narodne Organizacije za Dalmaciju u svojoj današnjoj sjednici imenovala je po nalogu Narodnog Vijeća SHS u Zagrebu, Zemaljsku Vladu za Dalmaciju sa sjedištem u Splitu.“²⁵ Vidljivo je da se sadržaj ne poklapa u potpunosti sa Smodlakinim iskustvima, ali to samo potvrđuje kaotičnost situacije i visoku razinu samoinicijativnog djelovanja u nedostatku cjelovite politike na nacionalnoj razini.

Slika 2. Pogled s Marjana oko 1920. (foto: Karlo Stulher, Muzej grada Splita)

Razvoj situacije na prostoru Dalmacije ukazivao je na sve ozbiljnije probleme u odnosu prema Kraljevini Italiji kao jednoj od zemalja pobjednica Prvog svjetskog rata. U tom kontekstu posebno je bilo pitanje statusa Zadra koji je do tada stoljećima bio upravno i političko središte pokrajine. U novim okolnostima, kada je postalo vidljivo da je upitna mogućnost kontrole nad Zadrom, od strane Države SHS Split je počeo preuzimati prerogative središta Dalmacije.²⁶ To je prvenstveno bilo vidljivo iz činjenice da su se u Splitu počeli pojavljivati mnogi politički i administrativni djelatnici koji su do tada djelovali u Zadru. Smodlaka u tom kontekstu piše kako je Zadar bio najpogodnije središte za uspostavu novih pokrajinskih vlasti zbog uvjeta koji su tamo postojali, ali zbog talijanske okupacije to nije bilo moguće. Također navodi: „Tad se oba svrgnuta šefa Namjesništva (op. a., Stefan Metličić i Josip Cortelazzo Jablanović) skloniše u Split, a za njima dođoše ovamo i mnogi drugi naši ljudi, većinom bivši austrijski činovnici. S njima je život u Splitu dobio birokratski pečat što ga je ranije imao Zadar, a koji je bio Splitu sasma tuđ.“²⁷ Smodlaka je zabilježio kako su iz sjeverne Dalmacije u Split došli i neki pripadnici srpske zajednice koji nisu bili zadovoljni sastavom Zemaljske vlade jer u njoj nije

bilo predstavnika Srba, a to je ispravljeno nakon imenovanja Uroša Desnice za poslove pravosuđa. Međutim u proglasu od 2. studenoga o osnutku Zemaljske vlade za Dalmaciju Desnica se navodi kao jedan od članova. To je još jedna nedosljednost u Smodlakinim sjećanjima.

Što se tiče Zadra, potrebno je naglasiti da su Metličić i Jablanović preuzeli Namjesništvo za Dalmaciju u Zadru prema nalogu Narodne organizacije za Dalmaciju, a nakon uspostave Zemaljske vlade za Dalmaciju podređeni su novoj upravnoj strukturi. Takva upravna kontrola nad Zadrom potrajala je do početka prosinca kada je uspostavljena talijanska kontrola nad gradom.²⁸

U novim okolnostima imenovanja u Zemaljsku vladu za Dalmaciju skončao se i kratki Smodlakin mandat na čelu grada Splita. O tome je Smodlaka zapisao: „Sad sam se primio da budem i po imenu Načelnik, ali sam ostao na upravi grada samo nedjelju dana, jer sam morao preuzeti drugi javni položaj.“²⁹ O Smodlakinom odstupanju s dužnosti načelnika izvijestilo je i *Novo doba* te se navodi da je za novog predsjednika Općinskog odbora izabran Ivo Tartaglia.³⁰ Općinski odbor podržao je Zemaljsku vladu za Dalmaciju time potvrdivši istovjetnost političkih ciljeva jedne i druge razine vlasti.

Okolnosti Smodlakina djelovanja na čelu grada bile su izvanredne i njegova epizoda u toj ulozi ne može se promatrati usporedo s uobičajenim načelničkim poslovima. I u novoj ulozi u kojoj se našao Smodlaka se posredno bavio gradskim problemima, ali najvažnije pitanje koje se sada javljalo bilo je pitanje ujedinjenja Države SHS s Kraljevinom Srbijom. U užem smislu to je bilo važno pitanje za grad Split jer je postojala opasnost od talijanske okupacije grada. Kao posljedica te prijetnje možemo kazati da je temeljni komunalni problem grada Splita postalo pitanje što skorijeg uređenja državnopravnog okvira buduće jugoslavenske države. Navedene dvojbe i problemi s kojima se suočava Zemaljska vlada vidljivi su u proglasu koji je objavljen 5. studenoga. „Narode! Dava se na znanje svim Jugoslavenima naročito Dalmatincima da je *Uprava Narodne Organizacije SHS u Dalmaciji* po brzopjavnom nalogu³¹ *Narodnog Vijeća u Zagrebu* imenovala Zemaljsku vladu za Dalmaciju (...) Jugoslaveni Dalmacije! Svjesna velikog časa, ali i ogromne odgovornosti preuzima *Zemaljska Vlada za Dalmaciju* na sebe tešku brigu za javno dobro u uvjerenju, da će jedino uz iskrenu, ustrajnu i samoprijegornu saradnju cijeloga pučanstva (...) moći, da povoljno rješava izvanredno teška pitanja narodne prehrane, javnog zdravlja i poretka. Zato Vlada upravlja vrući poziv svim vjernim sinovima Dal-

macije, da se okupe oko nje (...) kako ćemo što prije uvesti nas u mili zavičaj i sigurnu luku slobodne, jake, sretne i ujedinjene Jugoslavije.³²

Iz sadržaja proglašeno vidljivo je koji su temeljni problemi s kojima se suočava Zemaljska vlada, ali što je još važnije, jasno je naznačeno i rješenje tih problema. U tom kontekstu, a u skladu s njegovim ranijim političkim uvjerenjima u narednim tjednima i mjesecima djelovao je i Josip Smodlaka. On, ali i ostatak dalmatinske političke elite, počinje inzistirati na što skorijem ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom. Razlozi za toliko izraženu žurbu koju su u pogledu ujedinjenja izražavali dalmatinski politički prvaci može se jasno iščitati s iste stranice novina na kojoj je objavljen spomenuti proglas. Naime, dan ranije talijanska je vojska ušla u Zadar, Komižu, Vis, Lastovo itd. te su objavljeni naslovi *Okupacija nekih dijelova Dalmacije* i *Okupacija nekih otoka i Zadra*. Strah od širenja talijanske okupacije na ostale dijelove Dalmacije svakako je bio jedan od temeljnih pokretača političkog djelovanja Smodlake i njegovih kolega. Naravno, ne treba pritom zanemariti ni ideološki zanos koji je svoje korijene imao daleko prije aktualnih zbivanja.

No bez obzira na šire probleme kojima se bavila Zemaljska vlada, velik dio njihovog posla odnosio se i na gradska pitanja. Tako Smodlaka navodi da je rad u Vladi bio iznimno naporan jer su se građani izravno obraćali Vladi za svakojaka pitanja. Smodlaka također nema lijepih riječi za Narodno vijeće u Zagrebu za koje kaže da nije bilo od pretjerane pomoći već je vrlo često stvaralo nepotrebne probleme pokrajinskim vlastima u Splitu.³³

U probleme s kojima se suočavala Zemaljska vlada svakako treba pribrojiti pitanje financija. Nestali su dotadašnji redoviti izvori prihoda pa su vlasti u Splitu pozivale građane da uredno plaćaju poreze koji više ne idu tuđincima već ostaju za narodne potrebe.³⁴ Smodlaka se prisjeća kako su se predlagale razne ideje za nastavak financiranja pokrajinskih tijela. Jedini stalni prihod dolazio je od carina, a prikupljali su se dobrovoljni prihodi kroz zakladu „Dar slobode“. Predlagalo se podizanje zajmova kako ne bi došlo do potpunog kolapsa uprave. Kako Smodlaka sam navodi, tako loša situacija po pitanju sredstava nije postojala nigdje drugdje u krajevima koji su izašli iz Monarhije jer su postojala neka sredstva bivših pokrajinskih vlasti. Međutim sredstva koja su bila u Zadru nisu bila pod kontrolom Zemaljske vlade.³⁵

Još jedan veliki problem za vlasti u Dalmaciji bio je nedostatak vojnih snaga. Iako su pokrajinske vlasti pokušavale ustrojiti lokalne vojne snage, ti pokušaji nisu

bili uspješni.³⁶ Smodlaka potvrđuje takve probleme u svojim *Zapisima*.³⁷ Zbog toga je dolazak srpske vojske u Split predstavljao značajan trenutak za pokrajinske vlasti. Iz naslova u *Novom dobu* od 20. i 21. listopada vidljivo je kakvo je oduševljenje vladalo oko iščekivanja srpske vojske dok su s druge strane dominirali naslovi o talijanskom nasilju u okupiranim krajevima Dalmacije. S jedne strane bili su naslovi *Dobro došli braćo! Orlovi beli...*, *Pomoz Bog junaci*, a s druge *Iz okupirane Dalmacije, Talijansko nasilje u Šibeniku, Talijanska nevjera i nasilje u Rijeci*, itd.³⁸ U članku se navodi kako je Smodlaka dočekaao na obali brod sa srpskom vojskom i pozdravio majora Stojana Trnokopovića, a sve je pratilo veliko mnoštvo od čak 20.000 ljudi.³⁹ Smodlaka potvrđuje i sam veliki strah koji je vladao od Talijana i nemogućnost Zemaljske vlade da po tom pitanju išta učini. U tom smislu navodi: „Dok nismo raspolagali nikakvom oružanom silom, najveću su nam brigu zadavali Talijani, koji su se sa svojim brodovima stalno vrzmali oko Splita, izazivajući trajnu grozničavu uzbuđenost u gradu.“⁴⁰ I Smodlaka je dolazak srpske vojske predstavljao važan trenutak jer je tada Vlada napokon imala instrumente djelovanja i vidljivu vojnu podršku. Međutim na dočeku srpske vojske u općem oduševljenju i jugoslavenskom zanosu Smodlaka je uočio i jedan problem. Jedan mladi Srbin iz sjeverne Dalmacije u svom pozdravu „demonstrativno je naglasio srpstvo“. Smodlaka zaključuje kako je to bila prva nota nesklada u jugoslavenskom zanosu koji je vladao tih dana. No kasnije je Smodlaka uočio da Trnokopović više uvažava mišljenje nekih Srba iz Dalmacije nego njegovo. U kontekstu ovih tvrdnji može se postaviti pitanje je li Smodlaka stvarno tada uočio te pojave ili su one rezultat kasnijih promišljanja u promijenjenim okolnostima.

Zemaljska vlada za Dalmaciju zbog svih problema s kojima se suočavala zahtijevala je što brže ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom i u tom smislu poslan je 16. studenoga zahtjev Narodnom vijeću SHS da se postupa u tom smjeru.⁴¹ Svoje stavove najjasnije je izrazio u hrvatskom Saboru gdje su se održavale sjednice Središnjeg odbora Narodnog vijeća Države SHS. Smodlaka je zajedno s Krsteljom otišao u Zagreb preko Rijeke nakon što su se, prema njegovim riječima, stvari u Splitu primirile nakon dolaska srpske vojske. U Saboru je održao improvizirani govor u kome je „u ime Dalmacije“ zatražio prekid svih rasprava i hitan izbor izaslanstva koje bi otputovalo u Beograd formalizirati postupak ujedinjenja. Smodlaka je podnio i svoj nacrt uređenja buduće države. Reakcije na njegov govor bile su odobravajuće i postupilo se u skladu s njegovim prijedlozima.⁴² Smodlaka je sam sudjelovao u Delegaciji Narodnog

vijeća koja je otputovala u Beograd i 1. prosinca „stvorila Jugoslaviju“. Taj čin može se promatrati kao vrhunac višegodišnje političke težnje Josipa Smodlake. U novostvorenoj državi Smodlaka će obnašati mnoge važne dužnosti od kojih je prva sudjelovanje u Delegaciji na Pariškoj mirovnoj konferenciji.

Na koncu, potrebno je istaknuti da je jedan dio činjenica na kojima se temelji ovaj rad preuzet iz *Zapisa* Josipa Smodlake koje se zbog prirode njihova naknadnog nastanka svakako trebaju uzimati s rezervom. U radu su istaknute neke nedosljednosti i pogreške u Smodlakinom pisanju te postoji mogućnost ispravka nekih drugih njegovih tvrdnji. U tom smislu svakako je zanimljiv rad Zdravke Jelaske Marijan „Uspostava Zemaljske vlade za Dalmaciju u Splitu 2. studenog 1918.“ u zborniku radova *1918. u hrvatskoj povijesti*.⁴³

Promatrajući opisane događaje i djelovanje Josipa Smodlake u burnoj jeseni 1918. kada je nakratko zasjeo u fotelju splitskog gradonačelnika, mora se primijetiti kako to nije bila uobičajena gradonačelnička služba. Njegove misli i djelovanje u tim trenucima bili su usmjereni u prvom redu na pitanje ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom i želju za stvaranjem jugoslavenske države. Ostvarenje tih ciljeva ujedno bi bilo i ostvarenje njegovih životnih političkih težnji. To je primarni okvir unutar kojega se treba smjestiti Smodlaka u navedenom razdoblju. Međutim, za Smodlaku bi se mogla upotrijebiti i poznata максима *Misli globalno, djeluj lokalno*. Smodlaka je svakako pred očima cijelo vrijeme imao primarni politički cilj Jugoslaviju. Međutim, bio je svjestan svojih ograničenih mogućnosti djelovanja u splitskom kontekstu. Zbog toga je u kratkom razdoblju na čelu grada djelovao na rješavanju nekih akutnih problema kao što su pitanje opskrbe hranom, javno zdravlje, održavanje reda itd. smatrajući da takvim radom pridonosi ostvarenju primarnog cilja. Na istim obrascima počivala je i njegova politika nakon prelaske u Zemaljsku vladu za Dalmaciju, gdje je nastavio rješavati gradske probleme, osigurati opskrbu hranom i održati sigurnost u gradu i pokrajini koliko je to bilo moguće. Može se zaključiti da je vrhunac njegova političkog djelovanja u ovom vremenu govor u Saboru na Narodnom vijeću gdje je iznio ultimativne argumente za što skorije ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom. Smodlakinovo djelovanje u ovom kratkom i kaotičnom razdoblju doprinijelo je tranziciji vlasti u Dalmaciji i što bržem stvaranju jugoslavenske države. Josip Smodlaka svakako ne spada u kategoriju splitskih gradonačelnika koji su ostavili dublji trag u povijesti grada, ali njegov kratki mandat i političke aktivnosti neposredno nakon tog mandata obilježile su grad Split, Dalmaciju i Hrvatsku u narednom periodu.

Slika 3. Općinsko kazalište oko 1930. (Muzej grada Splita)

BILJEŠKE

- 1 Rad je nastao kao rezultat sudjelovanja na Znanstvenom skupu *Splitski gradonačelnici. Od pohruvaćivanja splitske općine do kraja Prvog svjetskog rata (1882.-1918.)* koji se održao 18. svibnja 2018. u Splitu. Ovaj rad je financirala/sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost u sklopu projekta *Raspad Habsburške Monarhije i transformacije na istočnojadranskom prostoru (1917.-1923.)*.
- 2 Stanko Piplović: „Prilike u Dalmaciji početkom prvog svjetskog rata“. 1914. *Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*. Zbornik radova. Vijoleta Herman Kaurić ur. Zagreb 2014., 577.
- 3 Josip Smodlaka: *Izabrani spisi. Josip Smodlaka*, Split 1989., 86.
- 4 *Govor dr. J. Smodlake u zastupničkoj kući u Beču na dne 18. srpnja 1918.* Novo doba, Split 20. VII. 2018., 1.
- 5 *Gradske vijesti. Dobro došao!* Novo doba, Split 10. IX. 1918., 3.
- 6 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smodlake*. Zemun 2012., 74.
- 7 Ibid.
- 8 Zdravka Jelaska Marijan: *Grad i ljudi: Split 1918.-1941.* Zagreb 2009., 63-68.
- 9 Stanko Piplović: *Prilike u Dalmaciji početkom prvog svjetskog rata. 1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*. Zbornik radova. Vijoleta Herman Kaurić ur. Zagreb 2014., 578-579.
- 10 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smodlake*. Zemun 2012., 74.
- 11 *Gradske vijesti. Privremeni općinski odbor.* Novo doba, Split 31. X. 1918., 4.

- 12 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smolake*. Zemun 2012., 74.
- 13 Ibid. 85.
- 14 *Velike narodne manifestacije u Splitu!* Novo doba, Split 29. X. 1918., 3.
- 15 *Preporučamo mir i red!* Novo doba, Split 29. X. 1918., 3.
- 16 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smolake*. Zemun 2012., 74-75.
- 17 *Gradske vijesti. Nar. zast. dr. Smolaka*. Novo doba, Split 31. X. 1918., 4.
- 18 Zdravka Jelaska Marijan: *Grad i ljudi : Split 1918.-1941*. Zagreb 2009., 25-26.
- 19 *Velike narodne manifestacije u Splitu*. Novo doba, Split 29. X. 1918., 3.
- 20 *Gradske vijesti. Za očuvanje reda u gradu*. Novo doba, Split 1. XI. 1918., 3.
- 21 *Gradske vijesti. Liječnički sastanak*. Novo doba, Split 2. XI. 1918., 3.
- 22 *Gradske vijesti. Izjava splitskih Židova*. Novo doba, Split 2. XI. 1918., 3.
- 23 Zdravka Jelaska Marijan: *Grad i ljudi : Split 1918.-1941*. Zagreb 2009., 73.
- 24 *Dolazak Dr. Krstelja*. Novo doba, Split 1. XI. 1918., 3.
- 25 *Zemaljska vlada za Dalmaciju*. Novo doba, Split 3. XI. 1918., 3.
- 26 Ante Bralić: *Zadar u vrtlogu propasti Habsburške Monarhije (1917. - 1918.)*. Časopis za suvremenu povijest. God. 38., br. 1., 2006., 243-266.
- 27 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smolake*. Zemun 2012., 76-77.
- 28 Zdravka Jelaska Marijan: *Grad i ljudi: Split 1918.-1941*. Zagreb 2009., 73-74.; Ante Bralić: *Zadar u vrtlogu propasti Habsburške Monarhije (1917.-1918.)*. Časopis za suvremenu povijest. God. 38., br. 1., 2006., 243-266.
- 29 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smolake*. Zemun 2012., 75.
- 30 *Gradske vijesti*. Novo doba, Split 7. XI. 1918., 6.
- 31 Brzojavni nalog koji se spominje u proglasu u suprotnosti je s informacijama koje nam o ovim događajima iznosi Smolaka u svojim *Zapisima*.
- 32 *Narode!* Novo doba, Split 5. XI. 1918., 1.
- 33 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smolake*. Zemun 2012., 81-82.
- 34 *Proglas Zemaljske Vlade*. Novo doba, Split 7. XI. 1918. 1-2.
- 35 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smolake*. Zemun 2012. 80., 85.
- 36 *Gradske vijesti. Mjesno zapovjedništvo*. Novo doba, Split 7. XI. 1918., 6. *Poziv u narodnu vojsku*. Novo doba, Split 9. XI. 1918., 2.
- 37 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smolake*. Zemun 2012., 82.
- 38 *Dobro došli braćo! Orlovi beli...; Iz okupirane Dalmacije, Talijansko nasilje u Šibeniku; Talijanska nevjera i nasilje u Rijeci; Pomoz Bog junaci*. Novo doba, Split 20-21. XI. 1918.
- 39 *Dolazak srpske vojske*. Novo doba, Split 21. XI. 1918.
- 40 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smolake*. Zemun 2012., 87.
- 41 Zdravka Jelaska Marijan: *Grad i ljudi: Split 1918.-1941*. Zagreb 2009., 89.; Aleksandar Jakir: *Dalmacija u međuratnom razdoblju 1918.-1941.*, Zagreb 2018., 70.
- 42 Gorana Bekčić Pješčić ur.: *Zapisi Dra Josipa Smolake*. Zemun 2012. 103-104. Zlatko Matijević: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)*. Fontes: izvori za hrvatsku povijest. Vol. 14 no. 1. 2008., 35-66.
- 43 Zdravka Jelaska Marijan: *Uspostava Zemaljske vlade za Dalmaciju u Splitu 2. studenog 1918*. 1918. u hrvatskoj povijesti. Zbornik radova. Romana Horvat ur. Zagreb 2012., 203-211.

JOSIP SMODLAKA, MAYOR OF SPLIT (1918)

Summary

Josip Smodlaka was a leading figure on both the Dalmatian and Croatian political scene in the late nineteenth and early twentieth centuries. This paper focuses on Josip Smodlaka's political engagement in a rather brief period of time in 1918. He was then, amongst other things, directly involved in the life of the city as its mayor.

Josip Smodlaka's proactive role in those turbulent times, that were marked by the end of the Great War and establishment of new jurisdictions, should be perceived exclusively within the specific historical context. In other words, his mayoral position was out of the ordinary: his primary focus was on the unification of the Kingdoms of Serbia and Croatia into a single state. Therefore, all his mayoral activities were reflective of his own idealistic dream of unification. He worked on the improvement of the public health standards, public order and safety standards, food procurement procedures, et al., since he strongly believed that all his actions contributed to the final realization of his political aspirations. The end of his mayoral tenure was marked by another political engagement – a position in the Provincial Government for Dalmatia. He was again proactive in his involvement in the improvement of a variety of standards in the region, which was founded on the same pattern, that is, his unification aspirations. The speech that he held in the Diet and in which he expressed arguments for unification was the pinnacle of his political career.

Josip Smodlaka did not leave a significant mark in the history of Split. However, his activities during a brief mayoral tenure and ensuing political engagement had a significant impact on Split, Dalmatia and Croatia in the turbulent period of history.